

СУЧАСНА НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФЕНОМЕНА
«НАУКОВИЙ СВІТОГЛЯД» У ПЕДАГОГІЧНІЙ ІНТРОСПЕКЦІЇMODERN SCIENTIFIC INTERPRETATION OF THE PHENOMENON
«SCIENTIFIC WORLD OUTLOOK» IN PEDAGOGICAL INTROSPECTION

Аналіз наукових джерел і освітньої практики детермінував актуальність порушеної проблеми і зафіксував всеосяжну цієнтизацію освітнього простору закладів освіти, зростаючий попит на формування наукової, дослідної та методологічної культури майбутніх учителів. У статті розглянуто інтерпретацію феномена «науковий світогляд» у педагогічній інтроспекції. Мета роботи полягала у висвітленні сучасної наукової інтерпретації феномена «науковий світогляд» у педагогічній інтроспекції шляхом фіксування її термінологічних, лексичних, загальнонаукових і педагогічних вимірів. Здійснено аналіз наукової літератури з проблеми формування світогляду як наукової категорії й визначено, що формування світогляду людини на сучасному етапі становлення філософського знання не зводиться до формування системи науково-філософських знань, а продукує розуміння професійної діяльності вчителя як світоглядного принципу становлення як суб'єктною, так і професійною позиції фахівця. Висвітлено міждисциплінарний контекст досліджуваного феномену й доведено, що у психологічному ракурсі має вагоме значення діяльнісний характер світогляду; в соціологічному аспекті світогляд пов'язується зі сформованою «Я-концепцією» людини.

За результатами системного опрацювання наукових джерел визначено зміст феномена «науковий світогляд учителя» як конструкт, що забезпечує упорядкування розрізнених знань з когнітивної сфери людини, об'єднання їх у цілісну систему; уможливорює розуміння педагогом логічних зв'язків між фактами і явищами, що аналізуються в площинах різних дисциплін; активізує процес формування навичок самостійного винаходження (науково-дослідницька компетентність) і раціональної інтерпретації (наукова культура) міждисциплінарних зв'язків; синтезує світорозуміння та світосприйняття наукових знань як певного сегменту загальнокультурного й педагогічного досвіду; передбачає свідоме емоційно-ціннісне ставлення учителя на рівні переконань до застосування наукових знань та явищ соціокультурної й педагогічної дійсності. Встановлено, що сформований науковий світогляд учителя інтегративно поєднується з специфічним культурно-науковим стилем мислення; дозволяє конструювати раціональну модель пізнання доволишого світу, за допомогою якої упорядковуються, систематизуються й інтегруються конкретні знання, здобуті у різних галузях наукового пошуку.

Ключові слова: учитель, світогляд, наукова картина світу, науковий світогляд, міждисциплінарний аналіз.

The analysis of scientific sources and educational practice determined the relevance of the problem and recorded a comprehensive alignment of the educational space of educational institutions, the growing demand for the formation of a scientific, research and methodological culture of future teachers. The article considers the interpretation of the phenomenon of "scientific outlook" in pedagogical introspection. The purpose of the work was to highlight the modern scientific interpretation of the phenomenon of "scientific outlook" in pedagogical introspection by fixing its terminological, lexical, general scientific and pedagogical dimensions. The analysis of scientific literature on the problem of formation of the world outlook as a scientific category is carried out and it is determined that the formation of the human world outlook at the present stage of formation of philosophical knowledge is not reduced to the formation of a system of scientific and philosophical knowledge, but produces an understanding of the professional activity of the teacher as a world outlook principle of becoming both a subject and a professional position of a specialist. The interdisciplinary context of the studied phenomenon is highlighted and it is proved that the active nature of the world outlook is significant in the psychological perspective; in the sociological aspect, the world outlook is associated with the formed "I-concept" of a person.

According to the results of the systematic processing of scientific sources, the content of the phenomenon "scientific outlook of the teacher" was determined as a construct that ensures the organization of disparate knowledge from the cognitive sphere of a person, their unification into a coherent system; enables the teacher to understand the logical connections between facts and phenomena analyzed in the planes of different disciplines; activates the process of forming skills of independent invention (scientific-research competence) and rational interpretation (scientific culture) of interdisciplinary connections; synthesizes the world outlook and worldview of scientific knowledge as a certain segment of general cultural and pedagogical experience; implies a conscious emotional and value attitude of the teacher at the level of beliefs towards the application of scientific knowledge and phenomena of socio-cultural and pedagogical reality. It was established that the formed scientific world outlook of the teacher is integratively combined with a specific cultural and scientific style of thinking; allows you to construct a rational model of knowledge of the surrounding world, with the help of which specific knowledge acquired in various fields of scientific research is organized, systematized and integrated.

Key words: teacher, world outlook, scientific picture of the world, scientific world outlook, interdisciplinary analysis.

УДК 37.011.3-051:140.8-028.42(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.39>

Зелінга Ю.О.,
аспірантка кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми. Актуальність започаткованого дослідження зумовлена тим, що в умовах трансформації вітчизняної освітньої парадигми все більше дослідницької уваги приділяється

проблематиці становлення так званої «наукової картини світу», зокрема в традиції сталого розвитку суспільства та у відповідності із сучасними підходами інтеграції змісту природничо-наукової освіти

та освіти «впродовж життя». Відтак, пріоритетним методологічним вектором удосконалення системи вищої освіти України є її «науковізація», оскільки саме вона забезпечує формування цілісної багатовимірної картини світу майбутніх фахівців-освітян. На нашу думку, своєчасність проблеми формування наукового світогляду сучасного педагога детермінується також вимогами суспільства до рівня професійної підготовленості учителів, з-поміж яких функційною значущістю вирізняється не лише комплекс засвоєних знань, умінь та навичок, а рівень інтелектуального розвитку, науково-дослідної та методологічної культури, наукового світогляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукового фонду доводить, що світоглядна проблематика неодноразово виступала предметом наукових напрацювань учених. Фундамент наукового розуміння категорії «світогляд» закладено А. Азархіним, Р. Арцишевським, М. Ашманісом, Е. Моносзоном, В. Шинкаруком та ін. Педагогічний вимір світоглядної проблематики висвітлено у наукових розвідках С. Гончаренка, Н. Менчинської, О. Ребрової, В. Черноволенка та ін.

В контексті гуманітаризації підготовки майбутніх учителів висвітлювала світогляд педагога І. Зелена [7, с. 119]; своєрідність підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у світоглядних координатах презентувала О. Горожанкіна [5, с. 136]; параметри формування національного світогляду у культурно-естетичному контексті висвітлено в дослідженнях Н. Кочури [9, с. 107]; мотиваційний аспект формування цілісного світогляду особистості увиразнено в дослідженнях Л. Потапюк [12, с. 128]; категорія «художній світогляд» виступала предметом наукових напрацювань О. Артюхової [1, с. 121], К. Васильковської [3, с. 102]; Г. Бондар [2, с. 32], Г. Усачова [16, с. 147] висвітлювали своєрідність формування гуманістичного світогляду особистості; естетичний світогляд учителів образотворчого мистецтва студіював Хуан Цзіншен [19, с. 98].

За результатами аналізу наукових джерел можемо зробити висновок про те, що переважно, науковці звертаються до світоглядної проблематики в контексті гуманітаризації підготовки майбутніх фахівців (Г. Бондар, І. Зелена, Г. Усачова) та в розрізі підготовки майбутніх учителів мистецького профілю (О. Артюхова, К. Васильковська, О. Горожанкіна, Х. Цзіншен).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на продуктивні спроби науковців висвітлити феноменологічні характеристики, зміст та маркери сформованості наукового світогляду педагога вважаємо, що проблема все ще може бути предметом наукової дискусії, зокрема потребує висвітлення міждисциплінарний контекст опрацювання проблеми формування наукового світогляду майбутніх учителів.

Мета дослідження: презентувати сучасну наукову інтерпретацію феномена «науковий світогляд» у педагогічній інтроспекції шляхом фіксування її термінологічних, лексичних, загальнонаукових і педагогічних вимірів.

Завдання: здійснити аналіз наукової літератури з проблеми формування світогляду як наукової категорії; висвітлити міждисциплінарний контекст феномена «науковий світогляд учителя»; визначити зміст феномена «науковий світогляд учителя»; зафіксувати ознаки сформованості наукового світогляду учителів.

Методи дослідження: в статті подано науковий матеріал, отриманий за допомогою методу наукового аналізу енциклопедичної, довідкової та науково-педагогічної літератури; висновки із дослідження містять результати систематизації, узагальнення та інтерпретації наукових фактів в педагогічній інтроспекції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Глибоке занурення у феноменологію наукового світогляду особистості вимагає здійснення ретроспективного лексично-семантичного аналізу поняття «світогляд». В європейських наукових дослідженнях для позначення світоглядних характеристик найчастіше використовується англійський термін «worldview» (перекладається українською як «споглядання світу») [11, с. 439]. В останні роки почастішали випадки застосування словосполучення «world outlook» для позначення категорії «світогляд» (українською), «мировоззрение» (російською), «visione del mondo» (іспанська та італійська), «rogląd na świat» (польською).

Звернення до енциклопедичної літератури дозволяє стверджувати, що «*weltanschauung*» мовою термінів Імануїла Канта – фундатора так званої «світоглядної» проблематики у філософській науці, означає «усемірний погляд на всесвіт». В такій інтерпретації категорію «світогляд» вперше використано І. Кантом у 1790 р. (твір «Критика здатності судження» (оригінальною мовою «*Kritik der Urteilskraft*»)) [18, с. 287]. У подальших філософських течіях й у філософських розвідках майже всіх послідовників І. Канта ця думка стала «основоположною». Найбільш яскраві розмісли І. Канта знайшли розгортання в науковій позиції І. Фіхте (книга «Досвід критики усілякого одкровення») де автор скористався цим поняттям для позначення пасивно-споглядальної «картини світу» [10, с. 142].

Натепер категорія світогляду людини є предметом аналізу методології науки, філософії, психології, соціології, педагогіки та інших наук. На широкий науково-педагогічний загал неодноразово виносились різні науково-педагогічні терміносполучення, на кшталт: естетичний (художній) світогляд (переважно визначається як уміння побачити та сприйняти явища дійсності «за законами краси»),

етнокультурний світогляд (здебільшого специфікується як уміння вільно орієнтуватись в «культурних кодах» глобалізованого суспільства), професійно-педагогічний світогляд (неодноразово тлумачено як здатність провадити педагогічну діяльність з урахуванням «професійних артефактів»: ознак певної професії, спеціалізації, фаху; здатність співвідносити процес і результат професійно-педагогічної діяльності із ціннісними орієнтирами суспільства).

Розглянемо більш детально в яких ракурсах досліджується ця категорія в різних науках та зафіксуємо міждисциплінарні координати наукового осмислення феномену «науковий світогляд учителя».

Доволі широкий діапазон наукових позицій учених щодо сутності феномена «світогляд» (Р. Арцишевський, В. Ашманіс, Т. Ойзерман, А. Спіркін та ін.) свідчить про усталене домінування думки щодо тлумачення його як узагальненої системи поглядів людини на світ у цілому, на роль окремих явищ в світі та на власне «місце» в ньому; розуміння та самостійне оцінювання людиною сенсу його діяльності; сукупність наукових філософських, політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних настанов та ідеалів [18, с. 588].

У психологічному ракурсі на діяльнісному характері світогляду особистості наголошували А. Спіркін, В. Черноволенко; М. Ашманіс розуміє світогляд як стан свідомості особистості; В. Шинкарук позиціонує світогляд підсистемою «людина-світ». Соціологія особистості передбачає висвітлення проблематики світогляду з точки зору так званої «Я-концепції особистості», яка, на думку Р. Бернса та І. Кона, і є тією «зв'язувальною» ланкою між свідомістю індивіда та зовнішніми факторами, що його оточують [6, с. 145].

Педагогічна інтроспекція категорії світогляду та її найбільш уживаного терміносполучення «педагогічний світогляд» зводить до того, що формування світогляду на сучасному етапі становлення філософського знання не зводиться до формування системи науково-філософських знань, а продукує розуміння професійної діяльності вчителя як світоглядного принципу становлення як суб'єктної, так і професійної позиції фахівця.

Видатний український педагог-просвітитель В. Сухомлинський неодноразово звертався до категорії світогляду вчителя наголошуючи на тому, що сформований світогляд дозволяє індивіду глибше зануритись й усвідомити власні індивідуальні особливості, дозволяє краще «зрозуміти себе», оцінити цілі та способи існування, фіксує міру відповідальності за вчинки, дозволяє виробляти «стратегію» професійної діяльності й загалом «життєвого шляху» [8].

Як зазначає І. Козак, вчений акцентував на тому, що «бачення світу» і побудови картини світу людина

здійснює з позицій власного ставлення до нього, з точки зору своїх цінностей. І навпаки, реалістичність своїх світоглядних ідеалів, їх відповідність об'єктивним умовам існування коректується людиною на основі загальної картини світу і відображуваною нею об'єктивною і соціальною реальністю [8, с. 56].

Специфіка педагогічного світогляду, на нашу думку, полягає у системно-цілісному, рефлексійно-осмисленому відображенні (віддзеркаленні) реалій педагогічної дійсності, детермінованому та опосередкованому соціальними, суспільними, професійними та індивідуальними інтенціями, потребами, інтересами, завданнями, ідеалами й принципами.

Видатний вітчизняний науковець В. Шинкарук здійснив детальний аналіз генези формування світогляду особистості, визначив типи світогляду (міфологічний, релігійний, науковий, естетичний) та розкрив його зміст як специфічної форми свідомості. В контексті дослідження така класифікація є надзвичайно важливою, адже це дає підстави виокремити науковий світогляд учителя з-поміж інших видів світогляду – естетичного, міфологічного, культурного, релігійного тощо. Вчений обґрунтовує, що цей зміст віддзеркалюється у декількох світоглядних функціях: по-перше, в тому, що світогляд є формою суспільної самосвідомості людини, і, по-друге, в тому, що він є способом духовно-практичного освоєння світу [20, с. 30].

В сучасних науково-педагогічних розвідках домінують позиція С. Гончаренка, який на початку 2000-х років надав влучну та точну характеристику цілісній науковій картині світу вчителя як вищої форми інтеграції знань. Крім того, вчений наголошував на тому, що наукова картина світу виникає в індивіда внаслідок усвідомлення ним здобутих знань шляхом упорядкування та узагальнення інформації шляхом світовідчуття, світорозуміння та світосприйняття. На довгі роки наукова позиція С. Гончаренка стала «відправною точкою» майже для всіх наукових розвідок у площині світоглядної проблематики. У подальших наукових роздумах С. Гончаренко розширив власне визначення та наголосив на тому, що формування наукової картини світу здійснюється базуючись на послідовній систематизації й узагальненні попередньо сформованих фундаментальних понять, законів, теорій у локальні наукові картини світу та подальшої інтеграції останніх разом із методологічними принципами природознавства в єдину природничу наукову картину світу [4, с. 138].

Процес формування основ наукового світогляду майбутнього педагога у закладі вищої освіти відбувається через трансформацію уявлень та знань у погляди, а поглядів – у переконання. Схематично це можна зобразити у вигляді ланцюжка: знання → погляди → переконання → світогляд [17, с. 52].

Поняттям «науково-природничий світогляд» оперує І. Січка [14, с. 171] зазначаючи, що світогляд людини апіорі є феноменом універсальним, адже поєднує «знаннєву» й «емоційну» площини у переконання. Крім того, науково-природничий світогляд, на думку І. Січка, є феноменом практичним, оскільки спрямовує на вирішення провідних проблем соціуму, віддзеркалює імперативи поведінки людини та сенс її життя. Відтак, можемо зробити висновок про те, що світогляд майбутнього вчителя розглядається І. Січко з позиції культуротворчої педагогічної парадигми.

До поняття «культурно-науковий світогляд учителя» звертався О. Прудкий [13, с. 178], визначивши його як систему поглядів і переконань педагога, що інтегративно поєднується з специфічним культурно-науковим стилем мислення; синтезує світорозуміння та світосприйняття наукових знань як певного сегменту загальнокультурного досвіду еволюції людської цивілізації; передбачає свідоме емоційно-ціннісне ставлення учителя на рівні переконань до застосування наукових знань та явищ соціокультурної дійсності.

Не визначаючи термінологічно, до наукового світогляду зверталась В. Тушева зазначаючи, що наукова культура вчителя конструюється на основі широкого спектру дослідницьких методів і наукових стратегій, сформованого системного аналітичного мислення, наукового світогляду і світобачення [15, с. 350].

Науковий світогляд учителя розуміємо як системно-інтегрований конструкт з динамічним поелементним складом, що забезпечує упорядкування розрізнених знань з когнітивної сфери людини, об'єднання їх у цілісну систему; уможливує розуміння педагогом логічних зв'язків між фактами і явищами, що аналізуються в площинах різних дисциплін; активізує процес формування навичок самостійного винаходження (науково-дослідницька компетентність) і раціональної інтерпретації (наукова культура) міждисциплінарних зв'язків; синтезує світорозуміння та світосприйняття наукових знань як певного сегменту загальнокультурного й педагогічного досвіду; передбачає свідоме емоційно-ціннісне ставлення учителя на рівні переконань до застосування наукових знань та явищ соціокультурної й педагогічної дійсності.

Відповідно до вищезазначеного можемо зробити висновок про те, що сформований науковий світогляд учителя інтегративно поєднується з специфічним культурно-науковим стилем мислення; дозволяє сконструювати раціональну модель пізнання довколишнього світу, за допомогою якої упорядковуються, систематизуються й інтегруються конкретні знання, здобуті у різних галузях наукового пошуку.

Висновки. В різноманітних термінологічних варіаціях та змістових інтерпретаціях у сучасному

науковому просторі можна знайти рефлексію концепту «світогляд», зокрема – у розрізі висвітлення специфіки роботи сучасного вчителя. На широкий науково-педагогічний загал неодноразово виносились різні науково-педагогічні терміносполучення, на кшталт: естетичний (художній) світогляд, етнокультурний світогляд, професійно-педагогічний світогляд. Значно менше наукової та спеціальної методичної інформації можна знайти про феномен «науковий світогляд учителя», що вимагає спеціального занурення в термінологічний ракурс проблеми та фундаментального аналізу міждисциплінарного виміру названої категорії. Зважаючи на всеосяжну сцієнтизацію освітнього простору закладів освіти, зростаючий попит на формування наукової, дослідної та методологічної культури майбутніх учителів потребує осучаснення й додаткової специфікації категорія «науковий світогляд учителя». **Перспективи подальших наукових розвідок** в обраному напрямі вбачаємо в ґрунтовному висвітленні феноменології формування наукового світогляду майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артюхова О. В. Формування художнього світогляду старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2005. 168 с.
2. Бондар Г. О. Організаційно-педагогічні умови формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. С. 31 – 35.
3. Васильковська К. М. Формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін : дис... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2006. 234 с.
4. Гончаренко С. У. Формування у дорослих сучасної наукової картини світу: [монографія]. К.: ІПООД НАПН України, 2013. 220 с.
5. Горожанкіна О. М. Педагогічні умови формування професійного світогляду майбутнього педагога-музиканта: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2010. 286 с.
6. Гуманітарно-наукове знання: горизонти комунікативістики. *Матеріали Міжнародної наукової конференції (4-5 жовтня 2019 р.)*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 247 с.
7. Зелена І. О. Педагогічні умови формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2010. 295 с.
8. Козак І. В. Формування гуманістичного світогляду учнів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. № 2. С. 105.
9. Кочура Н. М. Культурно-естетична домінанта національного світогляду та її ідеологічна значущість: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12. Київ, 2009. 183 с.
10. Кузнєцова О. О. Вплив ідей І. Канта на формування філософської концепції Л. Кольберга.

Гуманітарний вісник ЗДІА. Випуск 38. 2009. Київ. С. 139 – 148.

11. Нечволод Л. Сучасний словник іншомовних слів. Київ. Торсінг, 2009. 768 с.

12. Потапюк Л. М. Формування світогляду учнів підліткового та юнацького віку у навчально-виховному процесі сучасної школи : дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2002. 216 с.

13. Прудкий О. С. Культурно-науковий світогляд сучасного вчителя фізики як складова його педагогічної майстерності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Ужгород, 2013. С. 178 – 180.

14. Січко І. О. Конструкції формування природознавчого світогляду в умовах сучасного освітнього середовища. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Педагогічні науки. 2013. Вип. 1.40. С. 170 – 174.

15. Тушева В. В. Теоретико-методичні засади формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки:

монографія. УМО НАПН України. Харків: Видавництво «Федорко», 2013. 421 с

16. Усачова Г. М. Розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання: дис... канд. пед. наук: 13.00.06. Київ, 2006. 183 с.

17. Філон М. І., Кримець О. М. Наукова картина світу у філософському й лінгвістичному вимірах. *Термінологічний вісник* : збірник наукових праць. К.: ІУМ НАНУ. 2013. Вип. 2 (1). С. 50 – 55.

18. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди. Київ, 2002. 742 с.

19. Хуан Цзіншен. Педагогічні умови формування естетичного світогляду в майбутніх учителів образотворчого мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2017. 294 с.

20. Шинкарук В. І. Світогляд і духовна культура: (Питання історичного генезису). *Філософська думка*. 2005. No 2. С. 27 – 37.